Procesul integrării europene: aspecte ale dimensiunii lingvistice româneşti

Doina BUTIURCA

Idealul european s-a impus ca dimensiune fundamentală a spiritului românesc în Principate, cu precădere, în perioada modernă de dezvoltare a culturii române. A fi „neluminat" însemna pentru Iluminişti a fi „neeuropean", a te opune progresului. Momentul Şcolii Ardelene a ilustrat intuiția unei noi realități culturale şi spirituale aflate în plină evoluție, a unei perioade inedite a istoriei ideilor europene, extinsă până la paşoptiştii revoluționari din Principate şi nu numai.

Conştiința europeană este pluridimensională în cultura română şi s-a manifestat fie ca aspirație organică spre culturalizare, fie ca devenire istorică şi fapt de cultură, prin intermediul limbii („luminarea europeană a poporului român – nota Adrian Marino – nu se putea lipsi de acest instrument lingvistic"[1]). Modelul cultural european a fost ideea-forță a apariției în 1818 a *Lexiconului românesc-nemțesc*. Ion Budai-Deleanu nota: „Toate neamurile Europei, care au făcut cel dintâi pas către cultură, mai întâi de toate s-au grijit de lexicon întru limba sa"[2].

Ideea identității lingvistice europene fascinează la un alt reprezentant al Şcolii Ardelene, Petru Maior, conştient că „luminarea europeană" a poporului român nu se putea lipsi de un instrument atât de prețios cum este limba. Pentru Maior, limba română „este o limbă de Europa, de origine latină". Prestigiul european al limbii latine îşi lasă amprenta şi asupra limbii române: „Limba latinească este una dintre cele mai învățate şi mai vechi din Europa", nota Petru Maior.

Tendința limbii şi a culturii române de a se sincroniza cu formele europene s-a manifestat în diferite grade, în epoci socio-culturale şi istorice diferite, având orientări diferite. Dacă, de pildă, în manuscrisele religioase din secolul a XVII-lea elementele lexicale împrumutate din limba latină deveneau semnul deschiderii scrisului vechi românesc spre modelul latino-romanic, abundența elementelor franceze din secolul al XIX-lea trădează, pe lângă atitudinea pro-occidentală, aspirația spre culturalizare. Solidarizarea şi aspirația spre integrare ce definesc perioada postdecembristă depăşesc simpla năzuință de răspândire a culturii prin presă, tipar, editură, literatură şi învățământ, a secolului trecut. Afluxul de concepții şi instituții democratice europene confirmă tendința de internaționalizare şi modernizare a vocabularului românesc contemporan, atât la nivelul limbajului publicistic – cel mai noncomformist şi mobil –, cât şi în sfera jargoanelor neologice. Influența majoră se produce în domeniul politicului

[1] Adrian Marino, *Pentru Europa*, Polirom, Iaşi, 2005, p. 211.
[2] I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, Bucureşti, 1970, p. 167.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

(circulație, arte, comerț, tehnică, biologie, comunicație, sport, vestimentație): „Politicul – nota Irina Preda – ocupă în acest vocabular novator al presei postdecembriste un loc de-a dreptul covârşitor. Se poate susține că după revoluția din decembrie 1989, lexicul limbii române s-a politizat în mod frapant”[3]. Mutațiile majore se produc la nivelul dinamicii sensului[4], prin calc semantic (împrumut de sens), prin extinderi de sens etc. Dezvoltarea conotațiilor metaforice, abrevierile după modelul francez[5], avalanşa de anglicisme provenite din engleza britanică şi americană completează tabloul eclectic al vocabularului limbii române contemporane. Aspectele controversate nu sunt de neglijat. Aşa de pildă, în pofida năzuinței de a contribui la internaționalizarea vocabularului, mutațiile semantice realizate după modelul limbii franceze cunosc uneori utilizări improprii în raport cu referentul sau contextul. Faptul se explică prin aceea că inovațiile în discuție se plasează la nivelul semnificatului, fără a afecta semnificantul şi devin accesibile doar specialiştilor.

În pofida sincronizării formelor lexico-semantice cu modelul străin, fondul latin ca şi aderența la neologismul romanic a rămas invariantul în variații. Orientarea către sursele latine de modernizare a lexicului românesc este intuiția integrării lingvistice europene. Majoritatea limbilor de cultură ale Europei (romanice, slave, germanice) cu care româna a venit în contact au asigurat circulația împrumuturilor latino-romanice încă din zorii culturii noastre. Faptul are o dublă motivație: socio-culturală şi lingvistică, privind acceptabilitatea semantică.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se constată o creştere masivă a influenței limbii italiene asupra lexicului românesc. Fenomenul se datorează deschiderii unor autori ai timpului spre cultura italiană (Constantin Cantacuzino), dar şi traducerilor. Prin traducerea *Fotelului Novel* din italiană, limba română s-a îmbogățit cu un număr apreciabil de termeni ce definesc relațiile interumane şi comerciale, în general: *companir*, *damă*, *flotă*, *plic*, *pălărie*. Secolul al XVIII-lea a amplificat aceste direcții prin activitatea altor cărturari (Silvestro Amelio, Dimitrie Cantemir). Serii terminologice ştiințifice sunt înregistrate în primul tratat românesc de medicină, scris în două părți (*Meşteşugul doftoroaiei* şi *Meşteşugul doftoricesc*), precum şi în domeniul vieții sociale: *danezi*, *gentilom*, *misionar*, *olandez*. Un singur împrumut din limba spaniolă există în româna veche – *bezuar* – intrat prin filieră germană, sunt de părere autorii *Dicționarului de împrumuturi latino-romanice* [6].

Absența unor relații culturale sau economice directe între poporul român şi francez, în perioada anterioară anului 1760, nu a făcut posibil împrumutul lexical direct în româna veche. Circulația cuvintelor cu etimon francez s-a realizat fie prin mijlocirea limbii germane (*baron, magazin, mască*, *parmezan*), fie prin intermediul limbilor rusă (*cazarmă, ordinanț, prinț*) şi polonă (*furier, muzicant, acord, cornet, dragon*).

Influența franceză a avut un rol decisiv la desăvârşirea modernizării limbii române, o dată cu sfârşitul secolului al XIX-lea, din cel puțin două motive: primul se

[3] Irina Preda, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială în perioada post-decembristă)*, II, în L.R.C., XLI, 1992, nr. 10, p. 541-548.
[4] Angela Bidu-Vrânceanu, *Dinamica sensurilor în româna actuală*, în „Limbă şi literatură”, 1997, volumele III şi IV, p. 39-44.
[5] Elena Slave, *Metafora în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991, p. 40.
[6] *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1992, p. 15.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

referă la conştiinţa originii comune a celor două popoare şi a înrudirii lor lingvistice. Cel de-al doilea ţine de valorificarea prestigiului cultural al Franţei la începutul secolului al XIX-lea şi de relaţiile de ordin politic şi economic existente între Franţa şi România. Modelul francez se dovedea dominant şi determinant în aspiraţia participării româneşti la familia europeană. Inserţia de termeni neologici s-a realizat la nivelul conceptelor, pe variate arii ale activităţii ştiinţifice, politice şi culturale. Etimonul francez fundamentează, în bună parte, limbajul filozofic românesc.

În 1846, A.T. Laurian traduce manualul de filozofie al lui Delavigne. În absenţa unui limbaj filozofic, traducătorul introduce un număr apreciabil de neologisme pentru a defini raporturile dintre noţiuni şi relaţiile reprezentate de acestea. Laurian recurge „la o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă", cu scopul mărturisit „de a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică". Termenii supravieţuiesc şi astăzi prin valorile semantice novatoare: *analogie*, *eroare*, *filozofie*, *formă*, *idee*, *imagina*, *logică*, *sensibilitate* etc.

Formarea terminologiei filozofice româneşti sub influenţa secolului raţionalist al gândirii franceze nu este un fapt izolat. Domeniul ştiinţelor pozitive şi al tehnicii a manifestat aceeaşi deschidere spre neologismele de provenienţă franceză, cu atât mai mult cu cât acoperă lacunele existente şi în această sferă lexico-semantică. D. Macrea[7], într-o comunicare prezentată la Congresul de Filologie romanică de la Madrid, ocupându-se de studiul neologismelor cu etimon francez, remarca faptul că 27% din termenii ştiinţifici şi tehnici sunt numai de origine franceză.

Absorbţia masivă a neologismelor latino-romanice a adus cu sine fenomenul de relatinizare[8] a limbii române, manifestat sub două forme, enunţate de Maria Cvasnîi Cătănescu[9]: pe de o parte, neologismele acoperă lacune din vocabularul românesc, iar pe de altă parte, împrumuturile neo-latine au dus „la formarea sau extinderea unor serii sinonimice".

Dacă prin Şcoala Ardeleană şi perioada paşoptistă, secolul al XIX-lea a fost considerat secolul influenţei latino-romanice, secolul XX exprimă aderenţa la neologismul tipic anglicist şi american. Cu toate acestea, ultimele trei-patru decenii aduc în prim-planul lingvisticii româneşti eşantioane de neologisme de origine franceză[10]. Iată o listă pe care literatura de specialitate o oferă: *autism, autogrefă, biocompatibil, craniometrie, ecogramă, paranormal, preanestezie, serodiagnostic etc*. O serie dintre aceste neologisme, deşi pare curios, sunt transmise tot prin filieră rusă (*alianţă, plan, prezidiu, propagandă, rasism, sector, vigilenţă*). Un secol mai târziu, acelaşi fenomen se repetă: „limba română împrumută din rusă neologisme ruseşti de sursă latină şi romanică iar acestea s-au dovedit a fi deosebit de rezistente în timp"[11].

Categoria acestor neologisme pe care lingvistica le numeşte *împrumuturi savante,* pătrunse pe cale cărturărească, formează „superstratul cultural latin", fenomen panromanic, pe care Tagliavini îl considera „braţ al aceluiaşi râu care aduce apă de la

[7] Dumitru Macrea, *Probleme ale structurii şi evoluţiei limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Pedagogică, 1982, p. 72-81.
[8] Sextil Puşcariu, *Limba română I, Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 370-415.
[9] Maria Cvasnîi Cătănescu, *Limba română.Origini şi dezvoltare*, Bucureşti, Humanitas, 1996, p. 122.
[10] Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc - ieri şi azi*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, Editura Logos, 1995, p. 238-259.
[11] Maria Cvasnîi Cătănescu, *op. cit.*, p. 114.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

acelaşi izvor latin". Sub denumirea de *împrumuturi savante* se ascund realităţi diferite de la o limbă la alta, dar mai ales de la limba română la limbile romanice din Occident, deoarece numai acestea din urmă au menţinut latina ca limbă a culturii şi administraţiei, de-a lungul întregului Ev Mediu, şi ca limbă a bisericii catolice romane, până la al doilea conciliu al Vaticanului. Iată ce scria Tagliavini: „Când deci, atât în perioada formării lor, înainte de stabilizare, cât şi mai târziu, în cursul întregii lor istorii, limbile neo-latine din Occident au avut nevoie să exprime concepte sau să denumească obiecte pentru care nu găseau un termen corespunzător în fondul lingvistic comun, vulgar, ele îl împrumutau din limba scrisă, adică din acea latină care, cu forme mai mult sau mai puţin clasice (sau imitându-le pe acestea), continua să fie limba culturii şi a şcolii, model de stil şi model al oricărui gen literar, rezervor lingvistic la dispoziţia oamenilor culţi. Latina reprezenta, de asemenea, modelul sintactic al prozei artistice, care, la toate naţiunile neolatine occidentale, a adoptat tipul stabilit de tradiţia seculară a literaturii latine medievale".

Elementele erudite ale limbii italiene poartă mărcile suprasegmentale (poziţia accentuării latine, bazată pe cantitatea penultimei vocale), morfo-sintactice (menţine comparativele şi superlativele sintetice ca şi termenii ce reproduc un nominativ latin) şi semantice ale latinei clasice. Varianta toscană şi cea florentină s-au dovedit mult mai receptive la acest tip de împrumut, datorită asemănărilor majore „cu tipul latin" de structuri lexicale şi morfologice. Diferenţele dintre fondul primar şi superstratul cult sunt de ordin fonetic. Apar frecvent dublete semantice de tipul: *vizio - vezzo, capitolo - capecchio*, unde, alături de forma savantă este prezentă şi varianta populară. Termenii care au evoluat dintr-un nominativ latin sunt tot forme savante, dacă avem în vedere faptul că latina populară nu a conservat această formă cazuală. Edificator rămâne însă, în viziunea lui Tagliavini, stratul cultural, definit prin sferele semantice variate, fie că este vorba de terminologia ştiinţifică sau de cea religioasă, care conservă şi accentul latin: lat. *cathedra* > it. *cattedra* (cu accentul pe prima silabă). Şi în limbile portugheză şi spaniolă elementul livresc latin a pătruns în perioada Renaşterii europene, respectiv în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, prin ceea ce Tagliavini numea „alotropi" specifici: sp. *fingir* ('a simula'), sp. *circulo* ('cerc'). Datorită marii influenţe pe care cultura latină a avut-o în evoluţia limbii franceze, elementul livresc este mai bine reprezentat în acest idiom. Numeroase cuvinte aparţinând limbajului oral sunt înlocuite cu sinonimul cult. Spre deosebire de superstratele germanice, influenţa latină este „preponderent cultă, tipic literară"[12]. Dacă în majoritatea cazurilor, cuvintele împrumutate pe această cale au pătruns în limbile romanice occidentale, relativ devreme, în limba română neologismele savante sunt mult mai recente, iar gramaticile le situează într-o clasă diferită de aceea a cuvintelor latine transmise prin filieră populară. Cauzele au fost invocate tot de Tagliavini: „românii s-au aflat izolaţi de lumea occidentală şi de cultura latină a întregului Ev Mediu şi chiar a începuturilor perioadei moderne. Cuprinşi în teritoriul Imperiului bizantin şi sub dominaţia lingvistică şi culturală greco-bizantină, mai întâi, iar mai târziu slavă, cu o biserică creştină ce folosea ca limbă liturgică paleoslava, cu organizări statale a căror limbă oficială era medio-bulgara, româna a rămas complet izolată într-un mediu de limbi diferite".

[12] Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine* (traducere Ana Giurescu, Mihaela Cârstea-Romaşcanu), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 257.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

Aderența limbii române la modelele de *circulație internațională,* dintre care ne-am oprit la aşa-numitele compuse de tip greco-latin, trădează aceeaşi deschidere spre modelul lingvistic european. O diferențiere s-ar cuveni însă. Mulți latinişti au considerat derivarea latină cu prefixe drept compunere, pornind de la premisa autonomiei prefixelor din structura lexicală nou obținută. Ideea nu este nouă. Warthburg[13], referindu-se la procedeele de formare a cuvintelor, susținea în 1963 faptul că derivarea şi compunerea se află într-un raport de continuitate diacronică. Prin origine, derivarea este un alt fel de compunere, în care nu se mai poate identifica etimonul lexico-semantic al sufixului.

Limba română contemporană realizează distincția necesară dintre prefix şi prefixoid, sufix şi sufixoid. Prefixoidele sau pseudoprefixele sunt unități care în limbile de origine (latină şi greacă, de regulă) au avut autonomie lexicală şi semantică, în opoziție cu prefixele care, aşa cum s–a putut vedea în limba latină, nu se bucurau de această independență, devenind uneori neanalizabile. Datorită mobilității lor, prefixoidele şi sufixoidele au fost folosite ca baze de compunere în ceea ce Fulvia Ciobanu[14] numea „compuse de tip greco-latin". Rolul acestor elemente se defineşte cu atât mai bine cu cât ne apropiem de limbajul ştiinței şi al tehnicii.

Compusele realizate prin procedee „culte", proprii limbii literare sau limbajelor specializate se deosebesc de derivate prin relativa autonomie lexico-semantică a celor două unități structurale şi se aseamănă prin puterea de a forma serii derivative. A se compara: *morfologie*, *omolog*, *democrație*, compuse savante care formează derivate de tipul: *omologat*, *neomologat*, *nedemocratic*, *antidemocratic*, cu: *prescurtat*, *încântat*, *dezdoit*, formate cu prefixe, ale căror derivate pot fi: *neprescurtat*, *neîncântat*, *nedezdoit*. Nu toate compusele cu elemente savante pot forma derivate, aşa cum se poate vedea în terminologia tehnico-ştiințifică internațională: *electrofiltru*, *telecomandă*, *cvasiomogen*, *panromanic* etc.

Un număr din ce în ce mai consistent de prefixoide au dobândit un grad de lexicalizare atât de mare, încât sunt utilizate în limba română contemporană ca elemente cu sens de sine stătător, în domeniul ştiințific, comercial şi medical: *Electro*, *Foto*, *Tehno*, *Poli*, *Filo*, *Dermato*, *Metro*, *Auto*, *Audio*, *Video* etc. Acest procedeu al „trunchierii" este omniprezent în clişeele internaționale, fie că avem în vedere modelul francez (Iorgu Iordan) fie cel englez (Adriana Stoichițoiu Ichim).

Dacă modelul este hibrid (francez sau englez), etimonul rămâne greco-latin. Iată o listă a celor mai frecvente prefixoide utilizate în compusele savante ale limbii române: gr. *aero-* ('aer'): aeronavă, aerosol, aeroport; lat. *agri-* (lat. *ager*, *agris* - 'câmp'): agricultură; gr. *agro-* ('ogor'): agronomie, agrozootehnic; gr. *antrop-* (gr. *antropos* - 'om'): antropologie; *auto-* ('însuşi', 'maşină'): automobil, autopropulsie; lat. *avi-* (lat. *avis* - 'pasăre'): avicultură, avicol; *baro-* ('greutate'): barometru; gr. *biblio-* (gr. *biblion* - 'carte'): biblioraft, biblioteca; gr. *bio-* (gr. *bios* - 'viață'): bioenergie, bioterapeut; gr. *cata-* (gr. *cata* – 'de sus în jos'): cataliză, catalizator; gr. *cardio-* (gr. *kardia* - 'inimă'): cardiovascular; gr. *cine-* (mato) (gr. *kine* - 'mişcare'): cinematograf; gr. *cicl-* (gr. *kzklos* - 'cerc'): bicicletă; lat. *circum-* (lat. *circum* - 'împrejur'): circumscrie; gr. *cromo-* (gr.

[13] W. von Wartburg, *Problemes et methodes de la linguistique*, Paris, PUF, 1963, p. 89-102.
[14] Fulvia Ciobanu şi Finuța Hasan, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I., *Compunerea*, Editura Academiei, 1970, p. 241-260.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

chroma - ‘culoare’): cromosferă; gr. *crono-* (gr. *chronos* - ‘timp’): cronologie, cronometru; gr. *cripto-* (gr. *kryptos* - ‘ascuns’): criptogramă; *climato-* (*climă*): climatoterapie; lat. *cvasi-* (lat. *quasi* - ‘cam’, aproximativ): cvasiiluminat; gr. *demo-* (gr. *demos* – ‘popor’): demografie; *dermato-* (*dermo* - ‘piele’): dermatologie; dermatolog; gr. *di-* (gr. *dis* – ‘de două ori’): dioxid ; diftong; *gr. dia-* (gr. *dia* - ‘prin’, ‘între’): diagnostic; diasistem; lat. *bi-*, *bis* - (lat. *bis* - ‘de două ori’): bianual, bicameral; gr. *endo-* (gr. *endon* - ‘înăuntru’): endocard, endoscop; gr. *epi-* (gr. *epi* - ‘deasupra’, ‘pe’): epidermă; gr. *eu-* (gr. *eu* - ‘bine’, ‘frumos’): eufonie; Eugenia (cea cu naştere bună, născută sub auspicii favorabile); gr. *electro-* (gr. *electron* - ‘chihlimbar’, ref. la electr.); *epistemo-* (‘cunoaştere’) -epistemologie; epistemolog; *fero-* (‘fier’): feromangan, feromagnetic; gr. *filo-* (gr. *philos* - ‘prieten’): filantrop, filologie; gr. *fono-* (gr. *phone* - ‘sunet’, ‘voce’): fonolog, fonograf; gr. *foto-* (gr. *phos*, *photos* - ‘lumină’): fotograf; gr. *fraz-* (gr. *phrasis* - ‘vorbire’, ‘limbaj’): frazeologie; *fungi-* (‘ciupercă’): fungicid; gr. *geo-* (gr. *ge* - ‘pământ’): geologie, geodezie; gr. *gen-* (gr. *geneia* - ‘naştere’): genealogie; gr. *graf-* (gr. *graphein* - ‘a scrie’): grafologie, grafolog; gr. *gram-* (gr. *gramma* - ‘literă’, ‘scriere’): gramofon; gr. *hemo-* (gr. *haima* - ‘sânge’): hemograma; *hetero-* şi *etero-* heterosilabic, eterogen; *hipo-* (‘referitor la cal’): hipodrom; gr. *hidro-* (gr. *hydor* - ‘apă’): hidrografie, hidrofor; lat. *infra-* (lat. *infra* - ‘sub’, ‘mai prejos’): infrastructură; lat. *inter-* (lat. *inter* - ‘între’): internaţional; lat. *intra-* (lat. *intra* - ‘în interiorul’): intramuscular; gr. *iso-*, *izo-* (gr. *isos* - ‘egal’, ‘la fel’): izomorz; gr. *kilo-* (gr. *chilioi* - ‘o mie’): kilogram, kilotonă; gr. *lito-* (gr. *lithos* – ‘piatră’): litografie, litograf ; gr. *log-* (gr. *logos* - ‘cuvânt’, ‘vorbire’): logoped, lodopedie; gr. *macro-* (‘mare’): macrosistem, macrocosm; gr. *mega-* (gr. *megas* - ‘mare’): megafon, megastar; gr. *meta-* (gr. *meta* - ‘după’, ideea de schimbare): metaforă gr. *mezo-* (gr. *mesos* - ‘de mijloc’): mezozoic; gr. *metro-* (gr. *metron* - ‘măsură’): metronom; gr. *micro* - (‘mic’): microscop, microcosmos; gr. *mono-* (gr. *monos* - ‘unic’): monografie, monolit; gr. *morfo-* (gr. *morphe* - ‘formă’): morfologie; gr. *moto-* (gr. *motus* - ‘pus în mişcare’, ‘cu motor’): motonavă; *oftalmo-* (‘ochi’, ‘vedere’): oftalmolog, oftalmologie; lat. *omni-* (lat. *omnis* - ‘tot’): omnivor, omniprezent; gr. *omo-* (gr. *homoios* - ‘la fel’, ‘acelaşi’): omonim; gr. *onto-* (gr. *onthos* - ‘fiinţă’): ontologie, ontolog; *orto-* (‘corect’, ‘adevărat’): ortografie; gr. *paleo* (gr. *palaios* - ‘vechi’): paleolitic, paleografie; gr. pan- (gr. *pan*, *pantos* - ‘tot’, ‘întreg’): pantomimă; gr. *para-* (gr. *para* - ‘alături’, ‘contra’): paragraf; gr. *peri-* (gr. *peri* - ‘în jur’): perifrază, periscop; *pluri-*: pluricelular, plurivalent, pluridimrnsional; gr. *poli-* (gr. *polys* - ‘mult’): poliglot, polivalent; lat. *post-* (lat. *post* - ‘după’, ‘ulterior’): postfaţă; postnatal; gr. *piro-* (gr. *pyr*, *pyros* - ‘foc’): pirogravură; *port-* (‘poartă’, ‘ţine’): portavion, portaltoi; portochelari; *proto-* (‘vechi’, ‘începător’): prototip, protoistorie; gr. *pseudo-* (gr. *pseudos* - ‘fals’): pseudopatriot; pseudonim; gr. *psiho-* (gr. *psyche* - ‘suflet’): psihologie; psiholog; lat. *semi-* (lat. *semi* - ‘jumătate’): semicerc; *speo-* (‘peşteră’): speolog, speologie; *tehno-* şi *tehni-*: tehnicolor, tehnografie, tehnolog; gr. *tele-* (gr. *tele* - ‘departe’): telecomandă, telescop; gr. *termo-* (gr. *thermos* - ‘cald’): termometru, termofor; gr. *topo-* (gr. *topos* - ‘loc’): topografie, topologie; *rino-* (‘nas’): rinofug, rinolaringologie; *uni-* (‘de unul singur’): unilateral, unicameral; lat. *ultra-* (lat. *ultra* - ‘foarte’, ‘extrem de’).

Dintre *sufixoide* reţinem doar câteva: *-atlon* - (‘probă’, ‘exerciţiu’): tetratlon, biatlon; *-bal* - (‘minge’): fotbal; *-icid* - (‘care ucide’): pesticid, paricid, patricid; *-dezie* - (‘care împarte’): geodezie; *-enal* - (‘la un număr de ani’): bienal, trienal; *-fil* - (‘care

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

iubeşte'): bibliofil; *-fug* - ('care fuge', 'respinge'): centrifug, rinofug; *-fob* - ('care urăşte'): claustrofob; *-for* - ('care poartă, duce'): hidrofor; *-gramă* - ('scriere'): caligramă, integramă; *-log* - ('cuvânt'): biolog, ontolog ; *-mestru* - ('lună'): semestru, trimestru; *-pedie* - ('educaţie'): logopedie; *-plan* - ('care pluteşte'): aeroplan, deltaplan; *-pol* - ('dreptul de a vinde'): interpol; *-polă* - ('oraş'): metropolă; *-scop* - ('care examinează'): microscop, stetoscop; *-tecă* - ('sertar', 'colecţie'): bibliotecă; *-zoo* - ('animal'): 'zoomorf', 'zoologie'.

Dacă limba română însumează aceste formative în categoria prefixoidelor şi le concepe ca mărci ale superstratului savant, limbile franceză şi italiană le consideră prefixe sau cuvinte autonome din punct de vedere semantic, încadrându-le în stilul familiar. Iată câteva exemple: lat. *audio-* avea sensul strict de 'a auzi', dar şi sensul general de 'a afla', 'a simţi', 'a asculta', 'a audia' etc. Limba franceză a consemnat forma *audio* cu menţiunea „familiar", precum şi derivatele acesteia: *audience*, subst. f.; *audiogramme*, subst. f.*; audiometre*, subst. fem.; *audio-visuel, -le*, adj. compus; *auditeur, -trice*, subst. fem.*; auditif*, *-ive; audition*, subst. f.; *auditoire*, subst. m.; *auditorium*, subst, m. În italiană, *audio* figurează ca substantiv cu valoare lexicală autonomă, dar şi ca formant în derivate: *auditivo*, subst.; *auditorio*, adj.; *audizione,* subst. etc Dicţionarele limbii spaniole nu reţin decât seriile derivative cu lat. *audio,* de tipul: *audicion*, subst. f.; *audiencia*, subst. f.; *auditor*, subst. m. etc.

Limba română înregistrează două situaţii aflate într-un raport de discontinuitate diacronică: dacă în DEX, editat de Academia R.S.R. în 1973, *audio* era înregistrat ca element de compunere care înseamnă 'servind la auz', 'solicitând auzul', în DOOM lexemul dobândeşte autonomie, fiind acceptat – după modelul hibrid internaţional – ca „adjectiv invariabil", pe lângă calitatea de formant al unor serii derivative (*audibil*, *audibilitate*, *audient*, *audientă*, *audienţă*, *audiere*, *auditiv*, *auditor*, *auditoriu*, *audiţie*) sau aceea de element savant de compunere (*audiofrecvenţă*, *audiogramă*, *audiometrie*, *audiometru*, *audioprotector*, *audiovideo*, *audiovizual*). Tot cu valoare adjectivală îl regăsim astăzi şi în engleză, la fel ca şi în presa românească.

Un alt formant, *video-,* are ca etimon lat. *video, ere, vidi, visum*, verb de o mare varietate semantică (*video, ere, vidi, visum*) ce a supravieţuit în lexicul panromanic. Valorile lexico-semantice, morfologice diferă de la o perioadă la alta, de la un registru lingvistic la altul. Aşa, de pildă, dacă în DEX prefixoidul nu figura decât într-un singur compus – *videofrecvenţă* –, peste trei decenii descoperim în DOOM atât calitatea de cuvânt cu autonomie lexicală, cât şi pe aceea de formant: *video,* adj. invar.; *video*, s.n., art. *videoul; videocameră, videoclip, videofon, videofrecvenţă.* În stilul publicistic, *video-* semnifică 'în legătură cu sistemele de transmitere vizuală, cu televiziunea' şi are valoarea unui adjectiv invariabil (aparatură video). În domeniul comerţului, *video-* şi *audio-* sunt folosite ca substantive („Am cumpărat un video") sau ca prefixoide în compusele savante: *videocasetofon*, *videoricorder*. Prin extensie semantică, *video-* dobândeşte o valoare secundară: „Mergem la video"; „Am găsit şi programe de video", sau devine un substantiv abstract, în construcţii de tipul: „Cu video-ul ne-am detaşat mult de vechea mentalitate".

Şi compusele cu *vice-* cunosc în limba română fenomenul „trunchierii", după modelul francez. Etimonul este lat. *vice* (*vicem, vicis*), substantiv feminin fără forme de nominativ-dativ, singular şi plural, care semnifica 'venire la rând', 'ordine', 'alternativă', dar şi 'rol într-o funcţie'. Limba franceză l-a dezvoltat ca formant în

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

compuse de tipul: *vicerecteur* (s.m.) sau ca substantiv de genul masculin: *vice-*, iar limba italiană, în structuri asemănătoare: *vicepresidente.* În limba română este frecvent utilizat în stilul publicistic, având caracter informal şi valoare substantivală: „Următorul vice va fi ales de noi".

Formantele cu etimon grecesc venite prin filieră latină sunt mult mai numeroase în clişeele internaţionale. Grecescul *autos-* avea la origine sensul 'cu de la sine putere, prin sine însuşi'. Şi limba latină consemna, după modelul grecesc, derivate de tipul: *autographus (*adj.), cu sensul 'scris cu mâna proprie', 'autograf', *autopracta, orum,* substantiv cu sensul 'lucruri făcute spontan'. În limba franceză, al cărei model este folosit în compusele româneşti, *auto* este inserat în dicţionare atât ca prefix, cât şi ca substantiv feminin, folosit în stilul familiar: *autobiographie*, *autocritique*, *autodétermination*, *autographe*, *automobile*, *automoteur*, *automotrice*, *automatism*, *autopropulseur*, *autoportrait*, *autodidacte*, *autodéfense*, *autodestruction*. În acelaşi raport de continuitate diacronică se află derivatele şi compusele limbii italiene: *autobiografico*, *autocarro*, *autocefalo*, *autocorriera*, *autocratico*, *autogeno*, *automezzo*, *autorafo*. Propensiunea limbii române spre modelul lingvistic european rămâne constantă şi de această dată şi pare că depăşeşte etapa actuală de evoluţie a limbii, dacă privim comparativ datele oferite de DEX şi DOOM. Reţinem din DEX: *auto* „1. subst. n. *(familiar),* automobil; 2. element de compunere savantă; 3. adjectiv invariabil: care se efectuează cu ajutorul unui automobil, care priveşte automobilele". *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* reţine doar valoarea de adjectiv invariabil.

Există în limba română o categorie de compuse savante pe care unii cercetători le consideră cuvinte de bază, cu toate că vorbitorul sesizează secvenţial structura cuvântului compus: *aeroport*, *pseudonim*, *monolit* etc. Cu toate acestea, nu există o linie de demarcaţie bine trasată între prefixoidele devenite neutre sub aspect lexical într-un cuvânt de bază şi prefixoidele productive în compusele vocabularului limbii române contemporane. Nu există criterii solide de clasificare. S-ar putea însă ca datorită corpului fonetic redus al celui de-al doilea element – *monolit, omofon, omonim* – să se creeze în mintea vorbitorului ideea unei structuri lexicale omogene. Dar, cu toată forma redusă, cel de al doilea element rămâne purtătorul de sens al compusului, marca lui semantică.

Norma socio-culturală reglementează în fiecare idiom motivaţia şi rolul neologismelor în raport cu specificul unui domeniu de cunoaştere, al unui registru al limbii, al unei perioade de devenire istorică. Au existat de-a lungul evoluţiei limbii române perioade de invazie a grecismelor şi a turcismelor, perioade de invazie a franţuzismelor, aşa cum astăzi asistăm la o avalanşă a anglicismelor şi americanismelor. Fenomenul nu este singular în lingvistica europeană. Scandalul pe tema „franglezei" anilor '50 (termen propus de R. Etiamble) avea în centrul atenţiei un idiom hibrid ce a rezultat din amestecul limbii franceze cu termeni, structuri frazeologice şi elemente de compunere anglo-americane. Invazia de anglicisme a devenit la sfârşitul mileniului al II-lea un fenomen general în Europa de Est, supusă unui ritm accelerat de sincronizare cu Occidentul, după ieşirea din sfera izolaţionismului comunist. Lingviştii români, oamenii de cultură în general (Octavian Paler, George Pruteanu, Geo Dumitrescu) nu au avut atitudinea puristă a autorilor francezi. Într-o conferinţă ţinută la sediul UNESCO din Bucureşti, O. Paler menţiona: „Eu cred că vorbim o limbă în care există nişte amestecuri

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)

foarte bizare, ba de rumeguş al limbii de lemn, ba de jargon anglo-român, ba de preţiozităţi ridicole (…), prin care diverşi semidocţi au avut să îşi dea un fel de lustru cultural după decembrie '89".

De-a lungul evoluţiei sale, limba română a avut geniul de a face distincţie între „modă" şi necesitate. După ce „moda" s-a consumat în virtutea legilor oricărei relativităţi, au supravieţuit acele împrumuturi, unităţi frazeologice care nu aveau corespondent românesc, ale căror avantaje s-au făcut remarcate fie sub aspectul ideii, al noţiunii, fie sub acela al preciziei, al expresivităţii, al sincronizării, dar care au întărit spiritul neo-latin al limbii.

Într-un limbaj surprinzător de maiorescian, criticul italian Francesco de Sanctis, combătând formele fără fond, se întreba într-un discurs inaugural ţinut la Universitatea din Neapole: „Ce este libertatea fără oameni? Este formă fără conţinut… rugăciuni fără credinţă, soldaţi fără patrie"[15].

Şi totuşi… astăzi s-ar cuveni să ne punem întrebarea: ce ar fi limba română fără formele neologice latino-romanice ?

Bibliografie

Dicţionarul explicativ al limbii române, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2005.
Dicţionar latin- român, ediţie îngrijită de Gheorghe Guţu, Bucureşti,Humanitas, 2003.
Petit Larousse. Dictionnaire encyclopedique pour tous, Paris, Librairie Larousse, 1967, 1970.
Dicţionar român-italian, italian-român, ediţie îngrijită de prof. Gheorghe Bejan şi Franco Albertini, Editura Steaua Nordului.

The Process of European Integration: Aspects of the Romanian Linguistic Dimensions

Having a face oriented towards Western Europe and another one towards Balkan space, modern Romanian vocabulary developed itself as a fundamental contradiction that defines the whole modern Romanian culture. Some lexical forms (western or Balkan) have been totally assimilated others just partially; thus there are some hybrids whose origin is not sure. This phenomenon imposed itself as a defining coordinate in the present all the more as Romania is 'suffering' from a fast synchronizing with the forms of European culture and civilization.

[15] Francesco de Sanctis, *Saggi critici III*, Milano, 1993, p. 269.

BDD-V2362 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:13 UTC)